

N. C. F. van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot. Nederland, Engeland en Europa, 1813-1831* (Dissertatie Utrecht, Historische studies XLIV; Groningen: Wolters Noordhoff-Bouma's Boekhuis, 1985, 384 blz., f58,-, ISBN 90 6243 050 3).

Het Verenigd Koninkrijk behoort tot de merkwaardige staatkundige constructies die zijn voortgekomen uit de failliete boedel van Napoleons keizerrijk. Aan de bouw ervan hebben tal van krachten meegewerkt die men zou kunnen onderscheiden in historiserende illusies, zoals de herschepping van het Bourgondische conglomeraat of van de Verenigde Nederlanden; in ideologische motieven, zoals het monarchale principe; in factoren van praktische politiek, zoals de Britse veiligheidsbelangen of het Europese evenwicht; en in persoonlijke ambities, zoals die van koning Willem I. Zoals altijd bij een historische analyse is het, hoeveel wetenswaardigs we ook uit de literatuur en de archieven opdiepen, onmogelijk om een volstrekt onaanvechtbare hiërarchie van oorzaken op te stellen. Maar wat het Verenigd Koninkrijk betreft is het wel zeker dat zowel voor het ontstaan als voor de ruim vijftienjarige levensduur en de ondergang ervan de betrekkingen met Groot-Brittannië essentieel zijn geweest. Des te merkwaardiger is het daarom dat tot nog toe aan die relatie nog geen omvattende studie was gewijd.

N. C. F. van Sas heeft met zijn lezenswaardige en soms venijnig polemische dissertatie (vooral tegen de standpunten van Charles Webster en, met meer waardering, tegen die van G. J. Renier) deze leemte opgevuld. Het gaat hem daarbij niet alleen om de *special relationship* tussen het Verenigd Koninkrijk en Groot-Brittannië, maar ook om het internationaal fungeren van het Verenigd Koninkrijk, de ontwikkeling van de Britse Europapolitiek en het ontstaan van het Europese Concert. Men kan zich afvragen of hij op deze manier niet teveel aan de orde heeft gesteld. Het betoog zou wellicht aan strakheid hebben gewonnen als uitsluitend de *special relationship* in het centrum van de aandacht was gehouden. Dit zou de uiteenzetting te minder hebben geschaad, omdat het ontstaan van het Europese Concert er toch al wat bekaaid afkomt.

Van Sas maakt goed duidelijk wat er zo speciaal was aan de relatie tussen het Verenigd Koninkrijk en Groot-Brittannië. Naast de vaste rituelen, zoals de uitwisseling van ambassades, die de kwaliteit van de relatie moesten onderstrepen, heerste er vanaf het begin een grote geïnstitutionaliseerde diplomatieke openheid tussen de partners. Daar spon vooral Nederland zijde bij, omdat het op deze wijze op de hoogte kon blijven van wat er in de grote wereld van de Europese diplomatie omging en er tot op zekere hoogte aan kon deelnemen. Van Nederland werd daartegenover verwacht dat het in grote lijnen de Britse politiek zou volgen. Uit het verdere relaas blijkt dat Nederland dat als *junior partner* inderdaad, zij het soms tandenknaarsend, heeft gedaan. Allengs zijn echter de marges voor eigen initiatieven en zelfs een eigen beleid ruimer geworden.

De auteur neemt in dit relaas de door Kossmann aldus aangeduide 'Grootnederlandse hypothese' serieus, dat wil zeggen dat hij het Verenigd Koninkrijk benadert vanuit het perspectief van zijn mogelijkheden, niet vanuit een van te voren gedetermineerd falen. Ook toont hij aan dat het Koninkrijk niet uitsluitend een schepping was van de Grote Mogendheden, maar 'dat de impuls die van Nederland zelf uitging, van niet te onderschatten betekenis is geweest'.

De Nederlandse *official mind* (het concept dat de schrijver beargumenteerd aan een studie van R. Robinson en J. Gallagher heeft ontleend) streefde er steeds nadrukkelijker naar de aanvankelijk wel zeer grote afhankelijkheid — niets meer of minder dan een patronaat — van Groot-Brittannië te verminderen. Zolang de Britse ambassadeur Clancarty, die door de

auteur terecht als de manager van de *special relationship* wordt gekarakteriseerd, met vaste hand bleef sturen, verliep deze emancipatie slechts moeizaam. Ter illustratie hiervan gaat Van Sas uitvoerig in op kwesties als de teruggave van de koloniën, de slavenhandel en de Rijnvaart. Vooral deze laatste kwestie zette kwaad bloed tussen de partners door de Nederlandse neiging het heft in eigen hand te nemen en de vrij botte Britse reactie daarop.

Het ontslag van Clancarty kwam, wellicht mede door zijn optreden in de Rijnvaartaffaire, als gevolg van een ingewikkelde intrige waarvan de *ins and outs* niet geheel meer zijn te reconstrueren, maar waarin Willem I mogelijk een nogal dubbelhartige rol heeft gespeeld. Sedert die crisis legde de Nederlandse buitenlandse politiek zich toe op het verwerven van de status van grote mogendheid, met handhaving van een gewijzigde, want gelijkwaardiger, *special relationship*.

De basis waarop die status zou moeten worden verworven was de groeiende welvaart, die zo'n essentiële rol in het denken van de economisch georiënteerde koning-koopman innam. Het is jammer dat Van Sas vrijwel niet ingaat op het illusionaire karakter van dit streven, illusionair niet omdat die groei van de welvaart een onhaalbare kaart zou zijn geweest, maar omdat ook in de negentiende eeuw macht toch vooral uit de loop van het geweer kwam. Hij zou daarbij mooi hebben kunnen aansluiten aan de door hemzelf geciteerde uitspraak van Castlereagh dat Willem I 'door 'the genius of his people' en 'the principles of his government' niet tot grote militaire inspanningen in staat zou zijn'.

Juist die militaire zwakte bleek in 1830 fataal te zijn. Zolang de mogelijkheid niet geheel uitgesloten leek dat Willem I met militaire middelen de Belgische opstand zou kunnen onderdrukken, bleven de Britten geneigd het Verenigd Koninkrijk de hand boven het hoofd te houden. Vanaf het moment echter waarop duidelijk werd dat Willem daartoe niet in staat was, liet 'Onze Natuurlijkste Bondgenoot' het Koninkrijk vallen als een baksteen. Velen in het Noorden mogen daar niet al te rouwig om zijn geweest, maar hoe men het ook keert of wendt, het Britse optreden in die tijd werpt toch een eigenaardig licht op de *special relationship*.

De auteur beschrijft de Engelse politiek, die hij ook van binnenuit analyseert, terecht aan de hand van de begrippen *containment* en *appeasement*. De vergelijking met München 1938, door Van Sas niet rechtstreeks gemaakt, dringt zich niettemin sterk op. Zijn studie lijkt het standpunt te versterken van degenen die een sterke continuïteit menen te zien in de Britse buitenlandse politiek.

Hoewel op een aantal punten, met name bijvoorbeeld wat betreft de manier waarop het begrip Europa in de diplomatie van die dagen werd gebruikt, een wat scherpere analyse wellicht mogelijk was geweest, kan worden vastgesteld dat Van Sas met zijn boek een uitstekend gefundeerde synthese heeft geproduceerd en tegelijkertijd heel wat aarde heeft omgewoeld waarin met een grote kans van slagen nieuwe plantjes kunnen worden geplant.

W. H. Roobol

B. Hesselink, *Gerhard Jannink & Zonen te Enschede, 1853-1938. Jaren van rationalisatie en verzet* (Hengelo: Twents-Gelderse Uitgeverij Witkam, 1983, 293 blz., f35,-, ISBN 90 6693 004 7).

Dit is geen gebruikelijke bedrijfsgeschiedenis. Het boek gaat over de textielfirma Gerhard